

В. Філатов,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА СПЕЦІАЛЬНОПРАВОВІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДЕЛІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Постановка проблеми. Від початку застосування в Україні напрямків і принципів перехідного правосуддя, доволі гостро стоїть питання наукового опрацювання цього міжнародно-правового явища. Передумовою здійснення такого аналізу є визначення методологічних засад, тобто окреслення системи загальнонаукових та спеціальноправових методів наукового пошуку. На сьогодні чіткого розуміння цього питання в наукових колах не має, тому автор статті обрав цей напрямок дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методології дослідження правових явищ в різні часи вивчали: О. Р. Антонова, В. Ф. Антоненко, В. А. Завгородній, М. В. Костицький, О. В. Мінченко, О. В. Сурілов, М. Х. Ялі та інші вітчизняні вчені. Однак спеціальних досліджень методологічної основ аналізу моделі перехідного правосуддя досі не проводилося, що вказує на актуальність обраної теми дослідження.

Формування цілей статті. Метою статті є комплексний аналіз загальнонаукових та спеціальноправових методів дослідження моделі перехідного правосуддя в сучасному міжнародному праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для належного наукового опрацювання моделі перехідного правосуддя необхідно застосувати сукупність методів загальнонаукового та спеціальноправового характеру.

Пропонуємо окремо дослідити кожну із вказаних груп.

Загальнонаукові методи дослідження моделі перехідного правосуддя.

1. Історичний метод. Його природа та сутність пов'язані з тим, що розвиток будь-якого правового явища характеризується, послідовністю, спрямованістю, незворотністю, новаціями, збереженням досягнутих результатів, наступництвом та запереченням. Тобто, історичний метод дає змогу відтворити особливості розвитку правового явища, реконструювати втрачені наукою пояснення окремих етапів його розвитку [1, с. 14]. Вбачається, що історичний метод представляє собою засіб пізнання етапів становлення та розвитку конкретного правового явища, що зрештою вказує на відповідні закономірності цього процесу. В контексті дослідження моделі перехідного правосуддя, історичний метод може бути використано для: аналізу історії виникнення концепту перехідного правосуддя в міжнародному праві; вивчення етапів розвитку моделі перехідного правосуддя; встановлення передумов та закономірностей застосування моделі перехідного правосуддя; з'ясування історіографії розвитку спеціальних інституцій в рамках перехідного правосуддя; визначення переваг та недоліків моделі перехідного правосуддя.

2. Лінгвістичний метод. Цей метод порівняно з іншими право-

вими методами є складним і багатогранним, має подвійну природу походження, і постає засобом та способом формалізації права як сукупності соціальних ідеалів. Тобто, цей метод допомагає пізнати відповідні зміни звичайного мовлення в процесі його відтворення засобами та процедурами правового регулювання [2, с. 57]. Для наукового дослідження міжнародно-правового явища цей метод є вкрай необхідним, адже термінологія міжнародно-правових актів є достатньо специфічною та відрізняється від термінології національного законодавства. Це вимагає комплексного осмислення окремих підходів до визначення тих чи інших правових категорій. Зокрема, в частини їхнього походження, змістовного наповнення та позиціонування у міжнародно-правових актах. З урахуванням специфіки моделі перехідного правосуддя, лінгвістичний метод буде використано для: ознайомлення з термінологією перехідного правосуддя; дослідження термінологічних підходів до формування політики перехідного періоду, які використовували держави, що перебували на етапі перехідного правосуддя; аналізу практики документування порушень прав людини в рамках збройних конфліктів та інших соціальних потрясінь; осмислення трансформації змісту окремих правових категорій під час еволюції концепту перехідного правосуддя.

3. Системно-функціональний метод. В процесі дослідження міжнародно-правових явищ цей метод дозволяє розглянути явище як цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, тобто системи розглядаються з точки зору функцій, заради яких вони створювалися. Це дає змогу усвідомити місце цих систем в суспільстві, їхню внутрішню структуру, скласти змістовне уявлення про кожен підсистему і її потенціал» [3, с. 28]. Вбачається, що системно-функціональний метод є джерелом пізнання

структурних особливостей правового явища, тобто останнє розглядається як сукупність окремих елементів, цілісність яких розкриває окремі властивості усього явища. З огляду на це, системно-функціональний метод в рамках аналізу моделі перехідного правосуддя доцільно використати для: дослідження системи принципів та напрямків перехідного правосуддя; ознайомлення зі структурою спеціальних інституцій, які створюються в рамках моделі перехідного правосуддя; аналізу засад функціонування самої моделі перехідного правосуддя.

4. Метод аналізу та синтезу. Цей метод представляє собою певні логічні операції, які дають змогу досліджувати явище загалом на основі об'єднання взаємопов'язаних елементів в одне ціле. За його допомогою розкривається зміст понять, які складають предмет дослідження, здійснюється класифікація досліджуваних загальнотеоретичних категорій, формулюються проміжні та загальні висновки [4, с. 27]. Слід припустити, що метод аналізу та синтезу представляє собою засіб узагальнення отриманих проміжних результатів, а також формування висновків на підставі проведених наукових пошуків. В процесі дослідження моделі перехідного правосуддя метод аналізу та синтезу буде використано для: систематизації понятійного апарату дослідження; формування авторських класифікацій, які дають змогу більш комплексно розглянути міжнародно-правові явища; узагальнення висновків дослідження; пошуку закономірностей розвитку моделі перехідного правосуддя.

5. Метод індукції та дедукції. Цей складний метод застосовується для формулювання висновків дисертаційних досліджень на підставі окремих приватних спостережень. Він заснований на тому, що логіка мислення розвивається від конкретного до загального, і навпаки [5, с. 83]. Переконані, що цей метод дуже важливий

для дослідження міжнародно-правових явищ, адже дозволяє логічно переходити від міжнародного до національного рівня, і у зворотному напрямку. Тому означений метод доцільно використати для: вивчення досвіду імплементації моделі перехідного правосуддя в окремих зарубіжних країнах; дослідження механізму імплементації міжнародно-правових стандартів перехідного правосуддя в національне законодавство України; аналізу ключових загроз та особливостей впровадження в Україні моделі перехідного правосуддя; ознайомлення зі шляхами трансформації узагальненого історичного досвіду під контекст кожної окремої держави, яка опинилася на етапі перехідного правосуддя.

6. Синергетичний метод. Цей метод має особливе значення для дослідження міжнародно-правових явищ, оскільки при використанні синергетичного підходу сучасні міжнародно-правові відносини слід розглядати як складну систему взаємовідносин її складових елементів, кількість яких завдяки глобалізаційним процесам і надалі продовжує постійно збільшуватися [6, с. 113]. Дослідження моделі перехідного правосуддя звісно відбувається з урахуванням подібних тенденцій, адже в процесі задіяні не тільки держави, які опинилися на поставторитарному та постконфліктному періодах розвитку, а й численні міжнародні інституції. Тому синергетичний метод доцільно використати для: аналізу ролі міжнародного права у сфері прав людини в рамках перехідного правосуддя; визначення ролі міжнародного кримінального права в концепті перехідного правосуддя; дослідження ролі міжнародного права у сфері статусу біженців в концепції перехідного правосуддя; ознайомлення з міжнародно-правовими формами роботи Організації Об'єднаних Націй у сфері перехідного правосуддя.

7. Діалектичний метод. Основою діалектичного методу Г. Гегеля

є методологічний підхід до будь-якого об'єкта дослідження як суперечливого процесу, що прагне розвитку та переходу на вищий рівень буття, а також струнка система категорій діалектичної логіки, що формує методологічний каркас будь-якої пізнавальної діяльності [7, с. 217]. Варто припустити, що діалектичний метод дозволяє розглянути міжнародно-правове явище в його динаміці, тобто з урахуванням постійного, системного розвитку як самого явища, так і об'єктивної дійсності. Тому діалектичний метод в процесі дослідження моделі перехідного правосуддя варто використати для: вивчення механізмів узагальнення історичного досвіду; аналізу динаміки розвитку принципів і напрямків перехідного правосуддя; ознайомлення зі станом розробки теоретико-прикладних проблем перехідного правосуддя в теорії міжнародного права; дослідження закономірностей розвитку передумов застосування моделі перехідного правосуддя; з'ясування етапів формування аналітичної природи моделі перехідного правосуддя.

8. Метод прогнозування і моделювання. Він представляє собою передбачування, що здійснюється в межах наукової теорії і базується на законах руху досліджуваного об'єкта, використовує необхідний і достатній розроблений сучасною наукою методологічний інструментарій з метою одержання імовірнісних (але з високим ступенем достовірності) науково генерованих і обґрунтованих, якісно та кількісно виражених, висловлювань про перспективи, можливі чи бажані стани об'єктів державно-правової або міжнародно-правової дійсності [8, с. 29]. На нашу думку, цей метод дозволяє побудувати науково обґрунтовані гіпотези розвитку досліджуваного міжнародно-правового явища, які основані на отриманих результатах наукового пошуку. В контексті аналізу моделі перехідного правосуддя, цей метод може бути використано для: систематиза-

ції основних викликів і загроз реалізації в Україні напрямків перехідного правосуддя; формування прогнозів щодо подальшого розвитку і утвердження моделі перехідного правосуддя в теорії міжнародного права; моделювання механізмів імплементації міжнародно-правових стандартів перехідного правосуддя в національне законодавство України; систематизації перспективних напрямків наукових пошуків у сфері перехідного правосуддя.

Спеціальноправові методи дослідження моделі перехідного правосуддя.

1. Формально-юридичний метод. Він дозволяє визначити формальний зміст міжнародно-правових норм, сприяє розкриттю внутрішньої структури міжнародно-правового явища та сприяє формулюванню понять в рамках досліджуваного правового явища [9, с. 224]. На наш погляд, використання цього методу дає змогу систематизувати основні результати дослідження міжнародно-правового явища, узагальнюючи погляди на окремі його елементи. Для перехідного правосуддя цей метод може вважатись основою спеціальноправової методології, оскільки буде використаний для: класифікації принципів і напрямків перехідного правосуддя; дослідження внутрішньої структури моделі перехідного правосуддя; аналізу функцій міжнародних інституцій у сфері правового забезпечення та змістовного наповнення моделі перехідного правосуддя; характеристики організаційних структур перехідного правосуддя.

2. Метод еволюційної епістемології. Цей метод необхідно розуміти як еволюцію у спрямуванні побудови більш кращих теорій на основі переходу від менш продвинутої стадії до більш продвинутої [10, с. 59]. В рамках аналізу моделі перехідного правосуддя, цей метод дозволяє пов'язати історичні етапи розвитку самого концепту перехідного правосуддя

з трансформаційними процесами його напрямків і принципів, які тривали під впливом доволі різних за характером чинників. Отже метод еволюційної епістемології буде використано для: аналізу міжнародно-правових актів у сфері перехідного правосуддя, прийнятих європейськими інституціями; вивчення еволюції міжнародно-правових форм роботи інституцій Європейського Союзу у сфері перехідного правосуддя; дослідження форм застосування Радою Європи принципів та напрямків перехідного правосуддя; визначення ролі Організації з безпеки і співробітництва в Європі з прав людини у формуванні концепту перехідного правосуддя.

3. Аксиоматичний метод. Він являє єдине методологічне підґрунтя таких пізнавальних систем, як філософія та наука, і дозволяє вибудувати різнорівневу модель пізнавального процесу, тобто аксіоматичний метод передбачає пізнавальні побудови на засадах очевидного знання [11, с. 144]. На нашу думку, цей метод має важливе значення для систематизації результатів дослідження, оскільки він дозволяє представити концепт перехідного правосуддя як цілісну модель, яка об'єктивно існує в сучасному міжнародному праві.

У своїй науковій праці В. Ф. Антоненко слушно зазначає, що дослідження міжнародно-правових явищ вимагає особливої методології, адже міжнародне суспільство – це зовсім інша, ніж та, що базується на структурі держави, соціальна цілісність, і дослідження конфліктності в межах цієї соціальної «мегацілісності» також повинне мати іншу, відмінну від «внутрішньодержавної» методологію [12, с. 59]. Ця теза якнайкраще підходить до тематики перехідного правосуддя, методологія дослідження якої повинна бути унікальною та одночасно функціональною. Однак варто уточнити, що означена методологія також повинна дати досліднику змогу проаналізувати «мегацілісну» модель

перехідного правосуддя через призму окремих національних контекстів, які саме утворюють це міжнародно-правове явище.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. Таким чином методи дослідження моделі перехідного правосуддя слід розглядати як систему засобів та способів розкриття природи і сутності, закономірностей становлення і розвитку, філософських і нормативно-правових витоків концепції перехідного (транзитарного) правосуддя, а також передумов її застосування в окремих державах. Систематизовано наступні загальнонаукові методи дослідження моделі перехідного правосуддя: історичний метод, лінгвістичний метод, системно-функціональний метод, метод аналізу та синтезу, методи індукції та дедукції, синергетичний метод, діалектичний метод, метод прогнозування і моделювання. До числа спеціальноправових методів дослідження моделі перехідного правосуддя зараховано: формально-юридичний метод, метод еволюційної епістемології, аксіоматичний метод. При чому перспективним напрямком наукового пошуку залишається питання визначення філософсько-аналітичної природи моделі перехідного правосуддя, яка впливає на досліджені в цій статті методологічні аспекти.

У статті досліджені окремі загальнонаукові та спеціальноправові методи, які можуть бути використані в процесі аналізу моделі перехідного правосуддя. Автор звертає увагу на відсутності чіткого розуміння методологічних засад дослідження моделі перехідного правосуддя, що значно гальмує процес розвитку відповідних теоретичних положень та практики застосування напрямків і принципів на перехідному етапі розвитку нашої держави. З огляду

на це, в рамках цієї статті автор провів комплексний аналіз загальнонаукових та спеціальноправових методів дослідження моделі перехідного правосуддя. Визначено, що методи дослідження моделі перехідного правосуддя слід розглядати як систему засобів та способів розкриття природи і сутності, закономірностей становлення і розвитку, філософських і нормативно-правових витоків концепції перехідного (транзитарного) правосуддя, а також передумов її застосування в окремих державах. Систематизовано наступні загальнонаукові методи дослідження моделі перехідного правосуддя: історичний метод, лінгвістичний метод, системно-функціональний метод, метод аналізу та синтезу, методи індукції та дедукції, синергетичний метод, діалектичний метод, метод прогнозування і моделювання. До числа спеціальноправових методів дослідження моделі перехідного правосуддя зараховано: формально-юридичний метод, метод еволюційної епістемології, аксіоматичний метод. Автором встановлено, що загальнонаукові методи в структурі методології дослідження перехідного правосуддя матимуть важливе значення, оскільки вони є фундаментом дослідження, і дозволяють розкрити природу цієї моделі, схарактеризувати її соціально-правову роль, а також вивчити історичні етапи формування. Доведено, що спеціальноправові методи наукового пізнання дають змогу проаналізувати нормативно-правовий матеріал, на якому базується модель перехідного правосуддя, а також розглянути організаційні та методологічні особливості напрямків і принципів перехідного правосуддя.

Ключові слова: загальнонаукові методи, методологія пізнання, міжна-

родно-правова модель, наукове дослідження, принципи і напрямки, перехідне правосуддя, спеціальноправові методи.

Filatov V. General scientific and special legal methods of research of the model of transitional justice

The article examines some general scientific and special legal methods that can be used in the analysis of the model of transitional justice. The author draws attention to the lack of a clear understanding of the methodological foundations of the study of the model of transitional justice, which significantly slows down the development of relevant theoretical provisions and practices of application of directions and principles in the transitional stage of our state. In view of this, in the framework of this article the author conducted a comprehensive analysis of general and special legal methods of studying the model of transitional justice. It is determined that the methods of studying the model of transitional justice should be considered as a system of means and methods of revealing the nature and essence, patterns of formation and development, philosophical and legal origins of the concept of transitional justice, as well as prerequisites for its application in some states. The following general scientific methods of research of the model of transitional justice are systematized: historical method, linguistic method, system-functional method, method of analysis and synthesis, methods of induction and deduction, synergetic method, dialectical method, method of forecasting and modeling. Among the special legal methods of research of the model of transitional justice are: formal-legal method, method of evolutionary epistemology, axiomatic method. The author finds that general scientific methods in the structure of the methodology of transitional

justice research will be important because they are the foundation of the study and allow to reveal the nature of this model, characterize its socio-legal role and study the historical stages of formation. It is proved that special legal methods of scientific knowledge allow to analyze the normative-legal material on which the model of transitional justice is based, as well as to consider organizational and methodological features of directions and principles of transitional justice.

Key words: general scientific methods, methodology of cognition, international legal model, scientific research, principles and directions, transitional justice, special legal methods.

Література

1. Костицький М. В. Ключові підходи до методології пізнання української історико-правової дійсності. *Право*. 2015. № 12. С. 12–17.
2. Мінченко О. В. Плюралізм методологічних підходів у юридико-лінгвістичному дослідженні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 51–62.
3. Сурилов О. В. Теорія держави і права: підручник. Одеса : Астропринт. 1998. 224 с.
4. Завгородній В. А. Теоретичний інструментарій дослідження феномену впливу практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні. *Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 1 (85). С. 20–30.
5. Антонова О. Р. Методологія дослідження правових інститутів шлюбу та сім'ї. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 78–90.
6. Ялі М. Х. Синергетичний підхід у сучасних дослідженнях міжнародних відносин. *Проблеми міжнародних відносин*. 2012. № 4. С. 112–123.
7. Шевчук Р. Ще раз про діалектичний метод у правознавстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 216–219.
8. Козюбра Н. И. Юридическая наука и перспективное прогнозирование.

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Методологические проблемы юридической науки. Київ : Наукова думка, 1990. С. 27–36.

9. Лоскутов Т. Догматичний та аксіологічний підходи до визначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 221–225.

10. Поппер К. Эволюционная эпистемология. Эволюционная эпистемология и

логика социальных наук: Карл Поппер и его критики. Москва : Эдиториал УРСС. 2006. С. 57–75.

11. Бондаревич І. Аксіома як методологічне підґрунтя знання. *Вісник КНТЕУ*. 2017. № 2. С. 140–150.

12. Антоненко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права. *Вісник Харківського Нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1042. С. 58–60.